

Akrylamid og mat

Overture. Tirsdag 23.4. 2002 like etter kl 14 fikk jeg det inn en melding fra Tidningarnas Telegrambyrå (TT) til Sveriges massemediale redaksjoner om at forskere ved Stockholms Universitet hadde påvist et kreftfremkallende stoff i mange forskjellige matvarer. Dokumentasjon om dette skulle fremlegges på en pressekonferanse neste dag kl 11. Like etterpå kom en oppfølgende melding fra TT. Den fortalte at resultatene skulle kunne «ha global återverkan på såväl riskvärdering, matproduktion som konsumption». Bak resultatene stod ikke bare en forskergruppe ved Stockholms Universitet, men også Livsmedelsverket, som hadde gjort egne studier.

Allegro. Selvfølgelig ventet ikke massemediene til pressekonferansen. Neste morgen hadde de landsdekkende avisene store og detaljerte oppslag, og i radio- og TV-studio satt forskere og uttalte seg om noe de ikke visste så altfor mye om. Ved pressekonferansen kom endelig de aktuelle forskerne til orde. Ved Stockholms Universitet hadde dosent i miljøkjemi Margareta Törnqvist og hennes doktorand Eden Tareke påvist store mengder av akrylamid i stekt stivelsesrik mat. Akrylamid har lenge vært ansett å kunne gi kreft, i alle fall i dyreforsøk. Disse resultatene var nå under publisering i det amerikanske tidsskriftet *Journal of Agriculture and Food Chemistry*. Törnqvist & Tareke hadde på et tidligere tidspunkt kontaktet Livsmedelsverket, som hadde utført egne undersøkelser. Resultatet av disse bekreftet funnene fra Stockholms Universitet.

Presto accelerando. Resultatet av pressekonferansen ble en optimal massemedial mønstring. Det ble nøye presentert hvilke matvarer som kunne tenkes å inneholde akrylamid. På toppen lå stekte potetprodukter, ikke minst chips, men også typisk svenske varer som knekkebrød kunne inneholde relativt store mengder. Produkter fra ulike fabrikanter ble nøye sammenliknet med hverandre og ulike grupper, som potetgullspisere og -fabrikanter, potetdyrkere osv. ble intervjuet om helserisiko, atferdsendringer, fremtidsutsikter for produksjonen osv. Aksjekursene for noen av selskapene sank raskt. Politikere, med jordbruksministeren i spissen, ble også intervjuet og lovet millionstøtte til fremtidig forskning. «Folkhälsan» var i fare.

Presto ritardando. Etter hvert ble bildet noe mer nyansert, ikke minst fordi skeptikerne kom på arenaen. Det ble påstått at hele arrangementet viste hvor naive forskere var:

Tenk å skremme folk slik. Situasjonen ble ytterligere komplisert da det viste seg at både ved Stockholms Universitet og Livsmedelsverket var det ikke forskerne, men informasjonsavdelingene, dvs. helprofesjonelle PR-folk, som hadde hatt regien. Andre forskere rykket også ut og mer eller mindre underkjente studien. Dvs. de benektet ikke at man hadde påvist akrylamid, men det var undersøkt meget få prøver av hvert produkt, det var farlig og vanskelig å generalisere, osv. Det var også et spørsmål om hvor farlig det egentlig var å ha akrylamid i blodet. Det kunne jo tenkes at det var farligere for mus enn for svensker osv.

Dette er selvfølgelig meget relevante spørsmål, men mange vanligere lesere, lyttere og seere satt igjen med en viss usikkerhet: Hva var relevant forskningskritikk og hva var utslag av velkjent Kungl. Svenska Avundsjukan?

Situasjonen ble ytterligere komplisert ved at redaksjonen for det aktuelle tidsskriftet kontaktet forskerne og sa at intet i selve artikkelen måtte lekke ut før det var publisert, for da kunne artikkelen ikke bli publisert. Dette var dårlige nyheter for doktoranden, som var avhengig av at artikkelen ble trykt.

Poco a poco. Historien fortjener å bli belyst i et noe lengre perspektiv. Dosent Margareta Törnqvist er en meget erfaren basalforsker som å mange år har arbeidet med ulike substanser som kan binde seg intracellulært til mammalt DNA, og dette er ansett for å kunne være kreftfremkallende.

Aktuelle del av historien går tilbake til katastrofen i Hallandsåsen i Sør-Sverige. Svenskene skulle bygge en jernbanetunnel gjennom åsen. Et stykke inn i tunnelen ble vannlekkasjen så stor at man måtte bruke store mengder Rhoca-Gil, som inneholdt akrylamid, som tetningsmiddel. Det var det samme midlet som ble anvendt da man bygde Romerikstunnelen. Etter en stunds bruk ble det påvist et antall syke – og døde – kuer rundt åsen. Man antok at dette var årsaket av tunnelarbeidet og arbeidet ble stoppet. Men både arbeiderne og befolkningen rundt åsen forlangte å bli undersøkt. Margareta Törnqvist ble ansett for å være beste ekspert. Problemene ved å etablere metoder etc. kan forbigås. Margareta Törnqvist fikk snart et problem da det viste seg at akrylamid kunne påvises ikke bare hos eksponerte personer, men også hos personer som inngikk i kontrollgruppen. Dermed startet oppgaven med å finne ut årsaken til dette. Resultatet av det-

te langvarige forskningsarbeidet vet vi nå: Det kommer fra inntak av stekt stivelsesholdig mat. Derom torde det ikke herske noen tvil.

Coda. Så til hovedspørsmålet: Kunne dette ha skjedd i Norge? Svaret må faktoreres. – Vi har også brukt store mengder Rhoca-Gil, så det er sikkert arbeidere også her som er blitt eksponert. (Lett kynisk kan man si at det var bra at det var kuer som ble syke – for da reagerer man fortere.)

– Jeg tror neppe at jeg støter noen når jeg hevder at svensk basalforskning på mange områder ligger foran norsk basalforskning.

– Vi har jo politikere som nylig har uttalt at det var ikke så nødvendig med forskningsekspertise, vi kunne jo bare hente resultater fra andre. I Sverige ville det være noe nær politisk selvmord å hevde slikt.

– Det massemediale drevet, kollegers kritikk av artikler som de ikke har lest osv. kunne sikkert ha vært den samme i Norge som i Sverige.

– Landsbruksministerens raske millionbevilgning til fortsatt forskning ville neppe kunne ha hendt i Norge – i alle fall ikke nå.

Selvfølgelig vil det snart bli publisert resultater om akrylamid i norske stekte poteter. Når dette leses, er de kan hende allerede offentliggjort. Slike «me too»-undersøkelser er vel og bra, men de kan aldri erstatte basalforskning på nybrottsmark. Hovedlærdommen av det som har skjedd i vårt naboland – og det som vi bør fortelle våre bevilgende myndigheter om og om igjen – er betydningen av å ha basalforskere som har ekspertise til å kunne løse nye problemer når disse melder seg. «Syke kuer» er det nok mange steder.

Tore Midtvedt
Karolinska Institutet
Box 60 400
S-17177 Stockholm